

Ks. Grzegorz Strzelczyk¹

Uniwersytet Śląski

Wydział Teologiczny

COMMUNICATIO IDIOMATUM W WYBRANYCH PIEŚNIACH WIELKOPOSTNYCH

Przedmiotem niniejszego studium są wyrażenia skonstruowane zgodnie z *communicatio idiomatum*, zawarte w pieśniach na Wielki Post zebranych w *Śpiewniku liturgicznym „Niepojęta Trójco”*² (t. 1), wydanym przez Dominikański Ośrodek Liturgiczny. Tytułowy zatem „wybór” pieśni nie został dokonany przez autora niniejszego studium (który nie ma dostatecznych kompetencji w zakresie muzyki kościelnej, by proponować własną, reprezentatywną dla jakiegokolwiek tradycji, antologię). W wyborze chodziło głównie o możliwość odniesienia się do zwartego, skonstruowanego w sposób przemyślany zbioru pieśni – tak aby badanie zjawiska *communicatio idiomatum* mogło prowadzić do wyników, które jakkolwiek częściowe, mogłyby cieszyć się pewną dozą reprezentatywności w ramach określonej

---

¹ Ks. Grzegorz Strzelczyk (ur. 1971) – prezbiter archidiecezji katowickiej, doktor teologii dogmatycznej (Uniwersytet Gregoriański, 2004), adiunkt w Katedrze Teologii Dogmatycznej i Duchowości Wydziału Teologicznego Uniwersytetu Śląskiego. Specjalizuje się w chrystologii. Najważniejsze publikacje książkowe: *Communicatio idiomatum, lo scambio delle proprietà. Storia, status quaestionis e prospettive*, Roma 2004; *L'esperienza mistica come locus theologicus*, Lugano 2005; *Traktat o Jezusie Chrystusie* (2005); *Teraz Jezus. Na tropach żywej chrystologii* (2007); J. Vetulani, G. Strzelczyk, *Ćwiczenia duszy, rozciąganie mózgu* (2016).

² *Śpiewnik liturgiczny „Niepojęta Trójco”*, t. 1, Kraków 2014². Ograniczamy się – ze względu na objętościowe ramy niniejszego studium – do zestawu pieśni zawartego w tomie pierwszym śpiewnika. By ograniczyć przypisy dolne, strony w tym śpiewniku wskazywać będziemy w tekście głównym w postaci np. NT1 189. Wyróżnienia we fragmentach pieśni pochodzą od autora niniejszego studium.

współczesnej tradycji liturgicznej³. Koncentracja na pieśniach wielkopostnych związana jest z kolei z ustaleniami w ramach innych badań⁴: wyrażenia według *communicatio idiomatum* występują najczęściej w tekstach związanych z Paschą i narodzinami Chrystusa.

Wyjaśnienia wymaga w tym miejscu także kwestia, jaki rodzaj *communicatio idiomatum* podlega badaniu. Interesować nas będzie orzekanie skrzyżowane związane⁵ – czyli przypadki, w których w ramach jednego zdania lub strofy hipostaza (osoba) Chrystusa identyfikowana jest przez imię lub tytuł odnoszący się (wyłącznie lub bardziej) do jednej z natur oraz przypisywane są jej własności, stany lub działania charakterystyczne (wyłącznie lub bardziej) dla drugiej natury. Ten rodzaj orzekania chrystologicznego odpowiada znaczeniu, jakie upraszczająco w teologii przypisuje się wyrażeniu *communicatio idiomatum*.

Celem artykułu jest prześledzenie występowania wzmiankowanych wyrażeń w tekstach pieśni, ustalenie ich chrystologicznych konotacji oraz roli, jakie spełniają (przy czym wtórnie tylko interesuje nas funkcja estetyczna tych wyrażeń). Następnie podjęta zostanie próba sformułowania nieco ogólniejszych wniosków dotyczących funkcjonowania wyrażeń według *communicatio idiomatum* w badanym zbiorze pieśni.

1. POSZCZEGÓLNE PRZYPADKI *COMMUNICATIO IDIOMATUM*

Występowanie wyrażeń według *communicatio idiomatum* prześledzimy zgodnie z kolejnością występowania pieśni w badanym śpiewniku. Na wstępie należy zwrócić uwagę, iż na dwadzieścia siedem pieśni wielkopostnych zawartych w śpiewniku *Niepojęta Trójco* z wyraźnie występującym *communicatio idiomatum* mamy do czynienia w ośmiu z nich (nieco mniej niż jedna trzecia).

1.1. *Jużem dość pracował*

Pierwszą pieśnią badanego zbioru, w której odnajdujemy przypadek orzekania skrzyżowanego związanego, jest *Jużem dość pracował* (NT1 196–197). Ósma strofa brzmi:

³ Na przykład rzetelne przebadanie pieśni polskiej tradycji liturgicznej wymagałoby znacznie szerszej zakrojonego i obszerniejszego studium.

⁴ Por. G. Strzelczyk, *Communicatio idiomatum, lo scambio delle proprietà. Storia, status quaestionis e prospettive*, Roma 2004, s. 73–74. Tam też postulowałem potrzebę studiów podobnych do niniejszego.

⁵ Por. tamże, s. 242 i 259. Polską terminologię zaproponowałem w studium *Communicatio idiomatum. Propozycja systematyzacji*, „Śląskie Studia Historyczno-Teologiczne” 43,2 (2010), s. 290–301.

8. *Króla chwały na śmierć wiodą* ostatecznie.
 Duszo, ty nad Zbawcą miej litość serdecznie!
 Patrz, jak nogi pod Nim się ślaniają,
 że już nie może iść, kaci popychają.

W ramach tej strofy hipostaza Chrystusa identyfikowana jest poprzez tytuł „Król chwały”, który już w Starym Testamencie stanowił tytuł boski (por. Ps 24), a zbliżony jest do nowotestamentalnego tytułu „Pan chwały” (1 Kor 2,8). Warto przypomnieć, że ten ostatni stanowi część frazy „gdyby ją bowiem pojęli, nie ukrzyżowaliby Pana chwały”, uważanej przez najstarszych teologów, którzy zauważyli zjawisko *communicatio idiomatum*⁶, za jego paradygmatyczny przypadek w Nowym Testamencie. W analizowanej pieśni do podmiotu identyfikowanego przez tytuł „wysoki” („król chwały”), będący co najmniej aluzją do boskości, przypisane zostało – możliwe tylko w odniesieniu do natury ludzkiej – „bycie prowadzonym na śmierć”. Jakkolwiek najsilniejszy kontrast następuje pomiędzy zasugerowaną godnością boską a zarysowaną na horyzoncie śmiercią, to wrażenie wzmacnia jeszcze ubezwłasnowolnienie Króla, który na śmierć jest „wiedziony”.

Od strony formalnej mamy do czynienia z przypadkiem *communicatio idiomatum* zstępującego (punktem wyjścia jest identyfikacja podmiotu tytułem „wysokim”, a punktem dojścia – przypisanie „niskich” własności).

1.2. *Jezusa Judasz sprzedał*

W pieśni *Jezusa Judasz sprzedał* (NT1 198–199) mamy do czynienia z przypadkiem dość podobnym do poprzedniego. Trzecia strofa brzmi:

3. Jezusa miłosnego, gdy Żydowie jęli,
 Baranka niewinnego rwali i targali;
 opak ręce związali Panu niebieskiemu,
 pędem rychłym bieżeli do miasta świętego.

Podmiot w kolejnych wersach identyfikowany jest kolejno jako: „Jezus”, „Baranek” i „Pan niebieski” – ten trzeci tytuł stanowi już wyraźną aluzję do boskiej tożsamości (znów mamy najprawdopodobniej do czynienia z wariacją na temat nowotestamentalnego tytułu „Pan chwały”). W trzecim wersecie jednak, nim ten tytuł wystąpi, najpierw mowa jest o „wiązaniu rąk”, a więc czynności odnoszącej się wyłącznie do człowieczeństwa. Odbiorca zatem naprowadzany jest najpierw na człowieczeństwo, a w drugiej części wersu musi się zmierzyć ze zmianą

⁶ Chodzi zwłaszcza o Ireneusza z Lyonu i Orygenesusa – por. G. Strzelczyk, *Communicatio idiomatum, lo scambio delle proprietà...*, s. 55–78.

perspektywy. Jakkolwiek szyk jest odwrócony, ponownie mamy do czynienia z *communicatio idiomatum* typu zstępującego.

Warto zwrócić jeszcze uwagę na strofę trzynastą pieśni:

13. Jezusa *umarłego stworzenie* płakało,
Pana swego miłego bardzo żałowało;
słońce się zacimiło, ziemia bardzo drżała,
opoki się ściepiały, groby otwarzały.

Jakkolwiek użyty w drugim wersie tytuł „Pan” niekoniecznie denotuje boskość, to jednak w tym przypadku jego znaczenie dopowiada kontekst wersu pierwszego: to „stworzenie” oplakuje swojego Pana, a zatem chodzi jednoznacznie o Stwórcę. „Pan” zaś w wersie pierwszym zidentyfikowany jest poprzez imię, które odnosi się bardziej do człowieczeństwa – „Jezus”, a w dodatku jako „umarły”. Strofa przedstawia zatem „umarłego Pana stworzenia” (według *communicatio idiomatum* typu zstępującego), jednak konstrukcja literacka ukrywa nieco paradoksalność wyrażenia (i sytuacji). Ujawnia się ona dopiero po „wydestylowaniu” tytułu i własności z tekstu.

1.3. *Któż oplakać godnie może*

W następnej pieśni zbioru – *Któż oplakać godnie może* (NT1 201) – interesujące nas wyrażenia pojawiają się trzykrotnie, przy czym dwa razy – w strofie pierwszej i czwartej – chodzi o to samo sformułowanie: „śmierć Twą, Boże”. Jest to odmiana jednego z najbardziej paradoksalnych sformułowań chrystologicznych, możliwych dzięki zasadzie *communicatio idiomatum* zstępującego – chodzi rzecz jasna o „śmierć Boga”. Podmiot-Chrystus jest tutaj jednoznacznie zidentyfikowany za pomocą tytułu „Bóg”, zaś cecha Mu przypisana jest nie tylko wyłącznie ludzka, ale kontrastuje wprost z jednym z klasycznych atrybutów Boga, jakim jest nieśmiertelność.

1. Któż oplakać godnie może
za nas grzesznych *śmierć Twą, Boże?*
Na krzyżowym wisząc łonie,
Nasz Baranek w śmierci tonie.
4. O, nad skały, nad kamienie
zakamienialsze sumienie,
które widząc *śmierć Twą, Boże,*
odważyć się na grzech może!

W strofie drugiej natomiast znajdujemy wyrażenie, które choć treściowo zbliżone do omówionego przed chwilą (łączy ideę śmierci bezpośrednio z ideą bóstwa), to jednak różni się od niego formalnie – chodzi tym razem o określenie osoby, która wobec Niego działała i z tegoż działania zostaje wyprowadzone jej określenie.

2. Kraj się z żalu, nędzne serce,
grzechy me *Boga mordercę*;
moje złości to wydały
na śmierć Pana wiecznej chwały!

Zauważmy, że zwrot „morderca Boga” jest strukturalnie analogiczny do określenia „Rodzicielka Boga”, które – przypomnijmy – wywołało spór, jaki doprowadził do sformułowania dogmatu chrystologicznego na Soborze Chalcedońskim⁷. Stanowi jednak jego swoiste odwrócenie: Maryja (współ-)dała życie Chrystusowi, ja-grzesznik – właściwy sprawca ukrzyżowania – życie mu odbieram.

1.4. *Krzyżu Święty*

W pieśni *Krzyżu Święty* (NT1 202–203) na frazy według *communicatio idiomatum* trafiamy w strofach pierwszej i szóstej. W pierwszym przypadku nie mamy do czynienia ze związłym wyrażeniem, lecz orzekanie skrzyżowane rozciąga się na większą część strofy:

1. *Krzyżu Święty* nade wszystko,
Drzewo przenajszlachetniejsze!
W żadnym lesie takie nie jest,
jedno *na którym sam Bóg jest*.
Słodkie drzewo, słodkie gwoździe,
Rozkoszny Owoc nosiło.

Można jednak bez trudu zsyntetyzować istotę: Bóg jest na krzyżu (ukrzyżowany). Po raz kolejny mamy do czynienia z postacią zstępującą *communicatio idiomatum*: Chrystus zidentyfikowany jest jako Bóg, zaś bycie (zawieszonym) na drzewie/krzyżu jest kontrastującą z boskością i realizującą się w męce możliwością wyłącznie ludzkiej natury. Ta sama własność wykorzystana zostaje w strofie szóstej, gdzie zmienia się natomiast sposób identyfikacji Chrystusa. Tu nie jest nazwany wprost Bogiem, ale obdarzony jest innym tytułem niepozostawiającym wątpliwości co do boskiej tożsamości („Stworzyciel”). Samo zaś sformułowanie

⁷ Por. zwłaszcza J.A. McGuckin, *St. Cyril of Alexandria. The Christological Controversy*, Leiden–New York–Köln 1994.

jest bardziej wyraziste od poprzedniego, ponieważ zawiera się w ramach jednego zdania opisującego wprost stan Chrystusa (a nie krzyża, jak w strofie pierwszej).

6. Nędzne by to serce było,
co by dziś nie zapłakało
widząc *Stworzyciela swego*
na Krzyżu zawieszzonego,
na słońcu upieczonego
Baranka Wielkanocnego.

1.5. *Krzyżu Chrystusa*

Pieśń *Krzyżu Chrystusa* (NT1 204–205) zawiera wyrażenie według *communicatio idiomatum* w rozpoczynającej ją strofie:

1. Krzyżu Chrystusa, bądźże pochwalony,
Po wieczne czasy bądźże pozdrowiony
Gdzie *Bóg, Król świata całego, dokonał życia swojego.*

Tym razem Chrystusowi nadany jest podwójny tytuł „wysoki”: „Bóg” i „Król świata”, po czym o tak zidentyfikowanym podmiocie mówi się, że „dokonał życia” (na krzyżu). Mamy zatem do czynienia ponownie z wariacją na temat klasycznego sformułowania silnie paradoksalnego zstępującego *communicatio idiomatum* – Bóg umarł.

1.6. *Stala Matka Bolesciwa*

Śpiewnik *Niepojęta Trójco* zawiera kilka wersji pieśni *Stabat Mater*. W pierwszej (NT1 212) odnajdujemy interesujące nas wyrażenia w strofie drugiej:

2. O, jak smutna i strapiona
Matka ta błogosławiona,
której *Synem niebios Król!*
Jak płakała Matka miła,
jak cierpiała, gdy patrzyła
na *Boskiego Syna ból.*

Najpierw następuje zidentyfikowanie „Króla niebios” jako Syna Maryi. Ta postać *communicatio idiomatum* mniej rzuca się w oczy, mimo że bycie Synem Maryi odnosi się w sensie ścisłym do ludzkiej natury Chrystusa, a nie do natury

boskiej. Jednak ze względu na fakt podwójnych narodzin Chrystusa – poza czasem z Ojca i w czasie z Maryi – można o Niej myśleć także jako o Rodzicielce hipostazy Syna (choć tu Jej rola była wyłącznie bierna). Jako że kontekst nie pozwala na jednoznaczną identyfikację znaczenia, to taka postać zstępującego *communicatio idiomatum* brzmi mniej paradoksalnie.

Inaczej rzecz ma się z drugim wyrażeniem: „Boskiego Syna ból” – tu paradoksalność zstępującego *communicatio idiomatum* powraca z pełną siłą. Oto Bóg – którego natura posiada nieodłączny, klasyczny atrybut, jakim jest niecierpięliwość – odczuwa ból w ludzkiej naturze przyjętej we Wcieleniu.

Wersja druga tej pieśni (NT 213) przynosi dwa przykłady silnie paradoksalnego zstępującego *communicatio idiomatum* – w strofach trzeciej i czwartej:

3. Dlaczego *umierasz na Krzyżu, mój Boże!*
Słońce straciło swe światło.
Ociemniały me oczy, gdy widzę *Twą śmierć bolesną*
i nie mogę Ci przyjść z pomocą.
4. O Krzyżu Święty, błogosławione drzewo,
wielka jest twoja chwała, wielka twa łaska, moc i potęga.
Na tobie *Bóg i Stwórca wisi jak złoczyńca*.

W pierwszym przypadku podmiotowi zidentyfikowanemu jako „Bóg” przypisane jest umieranie na krzyżu, w drugim zaś identyfikacja jest wzmocniona podwójnym tytułem: „Bóg i Stwórca” i nie ma mowy o śmierci, a „jedynie” o wieszaniu na krzyżu „jak złoczyńca” – to ostatnie porównanie do wątku cierpienia związanego wprost z krzyżem dodaje wątek upokorzenia przez niesprawiedliwość, przez co paradoksalność wyrażenia zostaje jeszcze wzmocniona. W obu przypadkach mamy do czynienia z wariacjami na temat klasycznego zstępującego *communicatio idiomatum* typu „Bóg umarł”, „ukrzyżowany Bóg”.

1.7. *Wisi na Krzyżu*

Z podobnym do poprzednio omówionego typem *communicatio idiomatum* mamy do czynienia w strofie pierwszej pieśni *Wisi na Krzyżu* (NT1 219):

1. *Wisi na Krzyżu Pan, Stwórca nieba,*
płakać za grzechy człowiecze potrzeba.
Ach, ach na krzyżu umiera,
Jezus oczy swe zawiera.

Różnica polega na tym, że nie występuje tu słowo „Bóg”, natomiast Chrystus zostaje zidentyfikowany jednoznacznie „wysokim” tytułem: „Pan, Stwórca nieba”.

Jako że wcześniej padło stwierdzenie „wisi na krzyżu”, kontrast jest silny, a paradoksalność zstępującego *communicatio idiomatum* – wyrazista.

1.8. Zawitaj, Ukrzyżowany

Nieco mniej wyraziste *communicatio idiomatum* występuje natomiast w pierwszej strofie pierwszego wariantu pieśni *Zawitaj, Ukrzyżowany* (NT1 224–225):

1. Zawitaj, *Ukrzyżowany*,
 Jezu Chryste przez *Twe rany*,
Królu na niebie, prosimy Ciebie
 Ratuj nas w każdej potrzebie.

Wyrazistość formuły zstępującego *communicatio idiomatum* została tutaj osłabiona przez nagromadzenie tytułów w sekwencji: „Ukrzyżowany” – „Jezus Chrystus” – „Król na niebie”, z których tylko ostatni ma wyraźnie „wysoki” charakter. I jakkolwiek z kontekstu jasno wynika, że „Król na niebie” nosi rany, to jednak nie z tym określeniem została bezpośrednio związana wzmianka o nich.

Na szczególną uwagę zasługuje natomiast drugi wers dziewiątej strofy tej pieśni:

9. Zawitaj, *Ukrzyżowany*,
 w *Bóstwie swym sponiewierany*,
 we czci i chwale zniszczony wcale,
 zbaw nas w swym trybunale.

Wyrażenie „w Bóstwie swym sponiewierany”, jakkolwiek na pierwszy rzut oka może wyglądać na typowy przykład zstępującego *communicatio idiomatum* (Bóg sponiewierany), to jednak rodzi dość poważne wątpliwości. W wyrażeniu „Bóg sponiewierany” słowo „Bóg” jednoznacznie denotuje podmiot. Natomiast słowo „bóstwo” stanowi zwykle raczej określenie natury (podmiot identyfikowany jest tu jako „Ukrzyżowany”). „Sponiewieranie” nie jest tutaj przypisane hipostazie Syna ze względu na przyjętą naturę ludzką, lecz raczej wprost przypisuje się je boskości – co jeszcze wzmacnia dalsze: „we czci i chwale zniszczony wcale”. Oczywiście o ortodoksyjności lub jej braku w danym wyrażeniu decyduje w dużej mierze intencja autora, który założył jakieś znaczenie słów (a użycie słowa „bóstwo” w sensie „ten oto Bóg” jest możliwe – nawet jeśli w kontekście strofy nieco trudniejsze). Nie będziemy więc o niej rozstrzygać. Niemniej trzeba zauważyć, iż sformułowanie „w Bóstwie swym sponiewierany” może w słuchaczu budzić zdecydowanie nieortodoksyjne przekonanie, że cierpienie męki Chrystusa dotyczyło wprost Jego bóstwa (boskiej natury). *Communicatio idiomatum* nie jest – wbrew pozorom – swobodną grą kontrastów, ale językowym wyrazem tożsamości

Chrystusa, ujętej ostatecznie w model teologiczny: „jedna hipostaza – dwie natury” w dogmacie chrystologicznym Soboru Chalcedońskiego. Definicja z 451 r. podkreśla między innymi, że „nigdy nie zanikła różnica natur przez ich zjednoczenie, ale zostały zachowane cechy właściwe obu natur, także kiedy się spotkały, aby utworzyć jedną osobę i jedną hipostazę” (DSP I,223). Nie można zatem – nawet po Wcieleniu – przypisywać „sponiewierania” boskości, bo zakładałoby to, iż jej atrybuty uległy zmianie po Wcieleniu.

Zamieszczona w badanym zbiorze druga wersja pieśni *Zawitaj, Ukrzyżowany* (NT1 225) zawiera interesujące nas wyrażenia w strofach trzeciej i czwartej.

3. Twarde skały Judei pękły z żalu,
lecz nie zdołały wzruszyć wrogów.
Przybili ręce,
które stworzyły naszego ojca – Adama.

Drugie zdanie trzeciej strofy jest jedynym w badanym zbiorze przypadkiem *communicatio idiomatum* wstępującego. W punkcie wyjścia mamy bowiem identyfikację Chrystusa jako człowieka poprzez wspomnienie Jego rąk (*pars pro toto*), które są „przybite”. Następnie tak zidentyfikowanemu podmiotowi przypisane zostaje działanie typowo boskie, tylko metaforycznie przypisane tymże ludzkim rękom: stworzenie. Sprowadzając zatem ten przypadek *communicatio idiomatum* do esencjonalnego rdzenia, otrzymamy stwierdzenie w postaci: „człowiek stworzył Adama” (albo: Jezus stworzył swojego ojca – Adama). Poetycka koncentracja na rękach – jakkolwiek o znacznej wartości literackiej – osłabia jednak nieco wyrazistość chrystologicznej wymowy formuły.

Na strofę czwartą natomiast warto zwrócić uwagę jako na ilustrację trudności, na jakie napotykaamy, próbując zidentyfikować wyrażenia według *communicatio idiomatum* w przypadkach, w których zdania naznaczone są niejasnościami lub wieloznacznościami.

4. Na widok *Krzyża Pana*
Słońce zakryło swe oblicze,
by nie być świadkiem *hańby tego, co wślawił Adama,*
okryło się płaszczem smutku.

O ile wyrażenie „Krzyż Pana” uznać należy za wariant typowego motywu zstępującego *communicatio idiomatum* (Bóg ukrzyżowany), o tyle wers trzeci zawiera wzmiankowaną trudność interpretacyjną. Co bowiem należy rozumieć przez „wślawienie Adama”? Jeśli jest to synonim stworzenia (albo innego działania, którego sprawcą może być wyłącznie boska natura), będziemy mieli do czynienia z „hańbą tego, co stworzył Adama” (lub – ostrzej – hańbą Boga), a więc

z kolejnym przypadkiem zstępującego *communicatio idiomatum*. Niejednoznaczność wyrażenia każe jednak w tym przypadku zawiesić sąd.

2. PRAWIDŁOWOŚCI W WYSTĘPOWANIU *COMMUNICATIO IDIOMATUM* W BADANYM ZBIORZE

Jakkolwiek badaniu poddaliśmy stosunkowo niewielki zbiór pieśni na Wielki Post, to jednak możemy wskazać na pewne prawidłowości w występowaniu w nim wyrażen według *communicatio idiomatum*. Po pierwsze, zdecydowanie dominują (wszystkie za wyjątkiem jednej) konstrukcje zstępujące, w których podmiotowi zidentyfikowanemu za pomocą imion/tytułów boskich („wysokich”), przypisywane są własności/stany/działania właściwe wyłącznie ludzkiej naturze. Wydaje się, że dominacja ta jest pochodną tego, iż mamy do czynienia z pieśniami pasyjnymi, w których zbawcze znaczenie i wyjątkowość męki Chrystusa pochodzą (teologicznie) wprost od Tego, kim jest cierpiący/ukrzyżowany/umierający, czego wyraz (literacki, retoryczny) odnajdujemy w sformułowaniach zawartych w analizowanych pieśniach. Temu prawdopodobnie należy przypisać prawidłowość drugą: zdecydowana większość analizowanych wyrażen daje się sprowadzić do najbardziej klasycznych przykładów zstępującego *communicatio idiomatum*. By wspomnieć tylko najstarsze świadectwa: o „męce Boga” pisał już Ignacy Antiocheński⁸, a wątki związane z zawieszeniem na drzewie/krzyżu, zamordowaniem Boga/Stwórcy itd. występują licznie na przykład już w *Homilii paschalnej* Melitona z Sardes – zwłaszcza w następującym fragmencie (nr 96):

Powiesili Tego, co ziemię zawiesił,
przebodli Tego, co niebo rozpostarł,
przybili do drzewa Tego, co wszystko utwierdził.
Panem jest, a Go znieważyli.
Bogiem jest, a Go zabili,
Królem Izraela jest,
a zamordował Go Izrael własną ręką.

Podobieństwo tekstu Melitona do niektórych z analizowanych wcześniej fragmentów pieśni jest uderzające, jednak nie chodzi o bezpośrednią zależność – raczej o przynależenie do wspólnego strumienia tradycji, w której orzekanie według *communicatio idiomatum* zachowało zarówno swoją wartość dogmatyczną, jak i retoryczną nośność po dzień dzisiejszy.

Niemniej – na zakończenie – podkreślić należy, że wyrażenia wedle *communicatio idiomatum* pojawiają się w badanym zbiorze stosunkowo rzadko i raczej

⁸ Por. *List do Rzymian* VII,3.

– z tego właśnie powodu – nie można tego sposobu orzekania chrystologicznego uznać za element silnie formujący świadomość chrystologiczną odbiorców pieśni. Wydaje się, że – jakkolwiek tego typu hipotezy stawiać trzeba z zachowaniem dużego dystansu – również autorom tekstów pieśni mogło chodzić znacznie bardziej o eksploatację retorycznych walorów (przykuwająca uwagę paradoksalność) wyrażen według *communicatio idiomatum* aniżeli o świadome wyrażanie za ich pomocą teologicznych konsekwencji dogmatu chrystologicznego.

Na koniec warto zauważyć, iż niniejszy przyczynek warto uzupełnić kolejnymi studiami nad pieśniami innych okresów oraz innych zbiorów pieśni – umożliwi to na przykład materialne potwierdzenie jednej z wyrażonych hipotez, iż okres paschalny stanowi uprzywilejowane miejsce występowania języka nasyconego *communicatio idiomatum*. W dalszej perspektywie można podjąć próbę oszacowania, na ile ten środek wyrazu wiary, jakim są teksty pieśni kościelnych, stanowi też specyficzne miejsce przekazu chrystologicznej ortodoksji, poprzez oddziaływanie na śpiewających i słuchających za pomocą jednego z jej najstarszych środków wyrazu.

**COMMUNICATIO IDIOMATUM
IN SELECTED LENTEN CHANTS
Summary**

The article presents an analysis of the expressions according to *communicatio idiomatum* in the texts of the Lenten songs contained in the *Liturgical Songbook 'Niepojęta Trójca' ('Mysterious Trinity')* (vol. 1) published by the Dominican Liturgical Centre. Expressions of this kind appear in about 1/3 of the songs and almost all of them have a descending character (properties, states, typically human activities are attributed to the subject identified by the name or the title referring to divinity). It does not seem that the Christological and dogmatic carrying capacity of this kind of expressions was the main purpose of their use by the authors. Rather, it was about the rhetorical attractiveness of their paradoxical character.

Słowa kluczowe: chrystologia, *communicatio idiomatum*, pieśni liturgiczne, Wielki Post

Keywords: christology, *communicatio idiomatum*, liturgical chants, Lent

BIBLIOGRAFIA

- McGuckin, J.A., *St. Cyril of Alexandria. The Christological Controversy*, Leiden–New York–Köln 1994.
- Meliton z Sardes, *Homilia paschalna*, tłum. A. Świderkówna, w: *Pierwsi świadkowie*, red. A. Świderkówna, M. Starowieyski, Kraków 1985.
- Ignacy Antiocheński, *List do Rzymian*, tłum. A. Świderkówna, w: *Ojcowie apostołscy*, Warszawa 1990.
- Strzelczyk, G., *Communicatio idiomatum. Propozycja systematyzacji*, „Śląskie Studia Historyczno-Teologiczne” 43,2 (2010), s. 290-301.
- Strzelczyk, G., *Communicatio idiomatum, lo scambio delle proprietà. Storia, status questionis e prospettive*, Roma 2004.
- Śpiewnik liturgiczny „Niepojęta Trójco”*, t. 1, Kraków 2014².